

*Спеціалізованій вченій раді К 20.051.14  
у Навчально-науковому юридичному інституті  
Державного вищого навчального закладу  
«Прикарпатський національний університет  
імені Василя Стефаника»*

---

*76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44-а,  
ауд. 305*

## **ВІДГУК**

**офіційного опонента** – доктора юридичних наук, професора Майданика Р.А.

**на дисертацію Соколовської Юлії Василівни**

**на тему «Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-  
правової відповідальності у корпоративних відносинах»**

(м. Івано-Франківськ, 2019 рік, 260 с.)

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертаційне дослідження Соколовської Юлії Василівни присвячене актуальній темі учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах.

У вітчизняному цивільному праві формуються нові тенденції щодо цивільно-правового регулювання корпоративних відносин щодо учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності, що зумовлено властивими корпоративним відносинам особливостями їх елементного складу (суб'єктів, об'єктів, змісту, відповідальності).

Зазначені тенденції зумовлюють необхідність переосмислення цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах, проведення системного тлумачення сучасних тенденцій теорії та правозастосовної практики, врахування позитивного іноземного досвіду правового регулювання зазначеної правової конструкції. В праві України питання

належного правового регулювання корпоративних відносин щодо учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності, носить не завжди системний характер, окремі питання залишаються поза увагою законодавця і суб'єктів правозастосування, в доктрині права відсутня єдність міркувань вчених про суб'єктний склад корпоративного правовідношення, про поняття та правову природу корпоративних відносин і невизначеністю видів майнової відповідальності учасників та товариства за невиконання ними своїх обов'язків. Зазначене зумовлює потребу в нових підходах у доктрині і судовій практиці, пояснює актуальність обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження.

У роботі здійснено спробу знайти відповіді на низку питань, вирішення яких становить основу для подальшого розвитку цивілістичної науки, цивільного законодавства, а також юридичної практики.

Актуальні проблеми дисертаційного дослідження визначили характер і перелік поставлених дисертантом мети і завдань.

Автор визначила мету дослідження, яка полягає у виявленні та вирішенні теоретичних і практичних проблем цивільно-правової відповідальності учасників підприємницьких товариств, а також підготовці пропозицій з удосконалення законодавства України на основі іноземного досвіду та наявних прогалин у вітчизняному законодавстві

Відповідно до поставленої мети дисертант формулює основні завдання, зокрема:

- визначити теоретико-правові підходи до поняття «цивільно-правова відповідальність»;
- розкрити принципи та функції цивільно-правової відповідальності;
- окреслити підстави та умови, форми та види цивільно-правової відповідальності і визначити можливість їх настання для учасників підприємницьких товариств;
- розмежувати відповідальність засновників та учасників за зобов'язаннями підприємницьких товариств;

- розкрити особливості відповідальності, яку несуть учасники (акціонери) акціонерних товариств та товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю;
- проаналізувати підстави та умови настання відповідальності для учасників повних та командитних товариств;
- розкрити особливості відповідальності членів виробничого кооперативу;
- визначити поняття, ознаки та види відповідальності учасників підприємницьких товариств в корпоративних відносинах;
- розробити рекомендації стосовно удосконалення чинного законодавства у сфері регулювання цивільно-правової відповідальності учасників підприємницьких товариств.

Автору вдалося досягти поставленої мети. Ознайомлення зі змістом дисертації Ю. В. Соколовської дає підстави для таких висновків.

Дисертант виявила належний рівень знань літератури у сфері цивільного права, нормативно-правового матеріалу, судової та іншої правозастосовної практики, у змісті дослідження знайшло відображення ряд дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх вирішенню. Автором застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, проведено аналіз законодавства іноземних держав, зроблена критична оцінка положень чинного законодавства.

Мета, завдання і предмет дослідження зумовили структуру цієї роботи.

Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У дисертації проведено загальну характеристику цивільно-правової відповідальності учасників підприємницьких товариств (розділ 1), розглянуто цивільно-правову відповідальність учасників підприємницьких товариств у зобов'язальних (розділ 2) та корпоративних відносинах (розділ 3).

Такий підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним, дає можливість всебічно висвітлити значне коло актуальних питань учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах.

Заслуговує підтримки обгрунтований автором висновок визнання вчинення правопорушення підставою для виникнення охоронних правовідносин, що зумовлює настання обов'язку боржника (правопорушника) перед кредитором (потерпілим), у результаті реалізації якого можна говорити про несення цивільно-правової відповідальності (С. 34 дис.).

Дисертант доводить, що державний примус становить ознаку не лише цивільно-правової відповідальності, а й інших мір захисту прав та інтересів особи (С. 36 дис.).

Заслуговує підтримки висновок про те, що заходами цивільно-правової відповідальності є відшкодування збитків, стягнення неустойки, втрата завдатку, відшкодування моральної та матеріальної шкоди, що вказує на можливість застосування тільки штрафних і компенсаційних санкцій як міри цивільно-правової відповідальності за вчинене правопорушення (С. 41–42 дис.).

Автор доводить, що заходи самозахисту і оперативного впливу є різновидами заходів захисту, що існують поряд з таким правовим явищем, як «цивільно-правова відповідальність» (С. 47 дис.).

Дисертант обгрунтовує висновок про те, що заходи захисту і заходи цивільно-правової відповідальності охоплюються поняттям «способи захисту», що не поглинають, а доповнюють одне одного з метою захисту (відновлення) порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного права і охоронюваного законом інтересу. Як заходи цивільно-правового захисту, так і заходи цивільно-правової відповідальності супроводжуються державним примусом в межах охоронних цивільних правовідносин. При цьому заходи цивільно-правової відповідальності можуть бути реалізовані у

формі добровільного несення відповідальною особою майнових позбавлень (С.49 дис.).

Автор доводить, що базовими спеціальними функціями цивільно-правової відповідальності є виховна (превентивна) та компенсаційна функції, основною метою яких є попередження та відновлення порушених прав суб'єктів через покладення додаткових майнових обтяжень чи особистих майнових позбавлень на порушника (боржника) (С. 55 дис.).

Дисертант обґрунтовує висновок про те, що цивільно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, що виникає в межах охоронного правовідношення між юридично рівними учасниками цивільних правовідносин і виражається у негативних наслідках, які носять додатковий характер у вигляді нового або додаткового майнового обов'язку чи позбавлення цивільного суб'єктивного права, що визначаються законом, договором або установчими документами за вчинене правопорушення, і настання яких забезпечується як у юрисдикційному, так і в добровільному порядку з метою відновлення або компенсації порушеного суб'єктивного права (С. 57 дис.).

Автор доводить, що неповнолітня особа має можливість бути учасником підприємницьких товариств, якщо їх установчими документами не передбачено інше. Виняток із загального правила має місце у випадку набуття статусу учасника повного товариства та повного учасника командитного товариства, оскільки законом передбачається, що такими учасниками можуть бути тільки фізичні особи – підприємці. Для цього неповнолітня особа має набути повну дієздатність у порядку, визначеному законом (С. 59 дис.).

Дисертант формулює висновок, що фізичні особи можуть бути учасниками підприємницького товариства незалежно від обсягу дієздатності, якщо заборони чи обмеження прямо не передбачені в законі або установчих документах підприємницького товариства (С. 59–60 дис.).

Автор доводить, що засновниками та учасниками підприємницьких товариств можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами підприємницького товариства та не впливає із обсягу (виду) дієздатності учасників цивільного правовідношення (С. 60 дис.).

Дисертант доводить, що протиправність, наявність шкоди та причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданими збитками є обов'язковими умовами цивільно-правової відповідальності підприємницьких юридичних осіб та їх учасників... (С. 76, 78, 82 дис.).

Автор обгрунтовує висновок, що закріплені у цивільному законодавстві норми, що втілюють у собі «психологічну» та «поведінкову» концепції вини, відображають сутність суб'єктивної умови цивільно-правової відповідальності, яку несуть підприємницькі юридичні особи та їх учасники (С. 88 дис.).

Дисертант доводить, що залежно від умов настання цивільно-правової відповідальності до учасників підприємницьких товариств можуть застосовуватися універсальні (відшкодування збитків, відшкодування немайнової шкоди, сплата неустойки, втрата завдатку, виплата компенсації) та спеціальні (позбавлення майнових прав) форми відповідальності, визначені законом, договором або внутрікорпоративними локальними актами (С. 105 дис.).

Автор обгрунтовує слушний висновок, що корпоративні відносини є цивільними відносинами, учасники яких є юридично рівними суб'єктами з власною автономією волі та майновою самостійністю.

Дисертант доводить, що корпоративні відносини мають достатню кількість особливих ознак, які дають можливість їм претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин, а саме: 1) внутрішні корпоративні правовідносини; 2) виникають між учасниками товариства, а також між

учасниками та юридичною особою корпоративного типу; 3) в їх основі лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб; 4) їх змістом є корпоративні права та корпоративні обов'язки (С. 221 дис.).

Автор обгрунтовує висновок, що відповідальність учасників підприємницьких товариств в корпоративних відносинах – це встановлені законом, договором та установчими документами товариства санкції, що застосовуються у разі зловживання корпоративними правами або невиконання (неналежного виконання) корпоративних обов'язків, які полягають у особистих позбавленнях майнового характеру, а саме виключення учасника з товариства та примусовий продаж акцій (частки), що застосовуються як у юрисдикційному, так і в добровільному порядку (С. 222 дис.).

Дисертант обгрунтовує доцільність доповнення ч. 2 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» положенням про субсидіарну відповідальність акціонерів за зобов'язаннями товариства у разі його банкрутства з вини його акціонерів та цивільно-правову відповідальність акціонера, який самостійно або спільно з іншими особами, володіє 50 і більше % простих акцій і здійснює вирішальний вплив управління та контроль за діяльністю акціонерного товариства, дії або бездіяльність якого призвели до завдання товариству шкоди з його вини, несе відповідальність своїм майном за правочинами, вчиненими товариством у результаті такого впливу (С. 148 дис.).

Заслуговує на увагу пропозиція автора на законодавчому рівні варто закріпити й можливість застосування примусового продажу акцій (частки) як спеціальної санкції за невиконання чи неналежне виконання корпоративного договору (акціонерної угоди). Зазначена норма має носити диспозитивний характер і застосовуватися за волевиявленням сторін договору (С. 223 дис.).

Разом з тим дисертація не позбавлена певних недоліків, окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення й обгрунтування, деякі з

них залишилися без уваги автора, не з усіма дисертаційними положеннями беззастережно можна погодитися.

1. Бажано пояснити детальніше висновок дисертанта про те, що особу слід вважати засновником, якщо вона: 1) прийняла рішення про створення підприємницького товариства; 2) виконала організаційні, фактичні та юридичні дії, спрямовані на створення нового суб'єкта права; 3) підписала установчі документи юридичної особи; 4) взяла на себе зобов'язання здійснити майновий внесок до статутного (складеного) капіталу товариства; 5) взяла на себе зобов'язання нести солідарну відповідальність за дії, вчинені в інтересах товариства, що створюється.

При цьому дисертант зазначає, що момент державної реєстрації, з якого виникає новий суб'єкт права – товариство, є моментом, коли змінюється не тільки правовий статус засновника на учасника, але й виникають корпоративні відносини між підприємницьким товариством та її учасниками, що обумовлено виникненням корпоративних прав і обов'язків у останніх (С.64 дис.).

Отже, до створення нового суб'єкта особа має статус засновника, а після – учасника підприємницького товариства.

У цьому зв'язку автору варто пояснити, з якого моменту особа набуває статус засновника підприємницького товариства? Які наслідки для статусу засновника має ненастання окремих із зазначених автором умов (нездійснення майнового внеску тощо)?

2. Доцільно конкретизувати аргументацію висновку про те, що до суб'єктів, які притягуються до цивільної відповідальності належать учасники (засновники) товариства, така юридична особа, а також органи управління (С. 65 дис.). Зокрема, що дає підставу визнавати органи управління товариства, які є неправосуб'єктною частиною юридичної особи, суб'єктами цивільної відповідальності?

3. Заслуговує на увагу висновок дисертанта про те, що підставою настання цивільно-правової відповідальності є цивільне правопорушення, яке



є юридичним фактом, що включає ряд об'єктивних і суб'єктивних елементів – ознак, що необхідні і достатні для притягнення особи до відповідальності, ...які водночас є умовами цивільно-правової відповідальності та елементами складу цивільного правопорушення... . Водночас, автор зазначає, що фактичною підставою цивільно-правової відповідальності є правопорушення, а умовами – ознаки, яким має відповідати це правопорушення (С. 73 дис.).

У цьому зв'язку бажано пояснити, чи може цивільне правопорушення як фактична підстава цивільно-правової відповідальності водночас може виступати юридичним фактом? Можливо, йдеться про юридичну підставу такої відповідальності?

**4.** Не можна повністю погодитися з висновком автора про те, що якщо навіть юридична особа через свої органи й прийняла рішення про виконання зобов'язання або несення відповідальності за його невиконання, цілком ймовірно й можливо, що сам факт неналежного виконання або невиконання такого зобов'язання зумовлено психічним ставленням засновників до негативних наслідків своєї протиправної діяльності, що відображає «психологічну концепцію вини» як суб'єктивну умову цивільно-правової відповідальності (С. 88 дис.). Бажано пояснити цей висновок автора в частині його відповідності/невідповідності «поведінковій» концепції цивільно-правової відповідальності, яка знайшла відображення в положеннях ЦК України і враховує специфіку діяльності підприємницької юридичної особи як самостійного суб'єкта права? Це питання залишається актуальним і в ситуації, коли підприємницьке товариство створюється однією особою, якою цілком може виступати не тільки юридична, але й фізична особа. Суб'єктом відповідальності у цих випадках є юридична особа, а не їх засновник (ки) – фізична чи юридична особа.

**5.** Бажано детальніше пояснити висновок дисертанта про те, що правова категорія «ризик» є однією із умов цивільно-правової відповідальності у разі вчинення цивільного правопорушення у сфері підприємницької діяльності. Цивільно-правова відповідальність учасників підприємницьких

товариств виникає на підставі цивільного правопорушення, елементами якого є протиправність, шкода і причинний зв'язок, як об'єктивні умови, і вина та/або ризик, як суб'єктивні умови. Зазначені умови цивільно-правової відповідальності можуть мати як обов'язковий, так і факультативний характер, залежно від того, яка саме форма відповідальності застосовується до правопорушника (С. 94, 96 дис.). Зокрема, в яких випадках «ризик» є умовою цивільно-правової відповідальності і як вона співвідноситься з «класичними» умовами (протиправність, шкода, причинно-наслідковий зв'язок)?

6. Бажано детальніше пояснити висновок про те, що відповідальність учасників товариства з обмеженою відповідальністю перед кредиторами настає, якщо учасник товариства не виконав свого обов'язку по внесенню вкладу в повному обсязі впродовж строків, визначених законом, і впродовж яких виникли підстави до застосування солідарної відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства в межах вартості невнесених вкладів в рамках відповідних зобов'язальних відносин (С. 188 дис.). Зокрема, що є правовою підставою і якою є вітчизняна судова практика щодо такої цивільно-правової відповідальності (норма закону, умова засновницького акту тощо)?

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження Ю. В. Соколовської, у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність. Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації основних положень дисертаційних досліджень у професійних виданнях. У них висвітлена ідея проведеного дослідження. Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки

дисертації. Автореферат не містить положень, що не ввійшли до основного змісту дисертації.

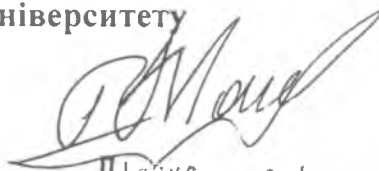
У ряді випадків автор веде полеміку, аналізує думки вчених із приводу учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах, визначає власну позицію з цього приводу. Дисертантом проаналізовано значну частину існуючої вітчизняної літератури з розглянутої теми, було використано закордонні джерела. Усі ці теоретичні положення були належним чином критично проаналізовані здобувачем і на цій основі зроблені пропозиції удосконалення теорії і практики учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах. Отже, загалом ступінь наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації достатній. Вони зроблені на належному науковому рівні. Тому можна стверджувати, що робота є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Рецензована дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі науки цивільного права, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему учасників підприємницьких товариств як суб'єктів цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у подальшій розробці правової конструкції суб'єктів цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах та інституту цивільно-правової відповідальності загалом. Крім того, теоретичні висновки і пропозиції дисертації можуть бути використані для удосконалення відповідних цивільно-правових конструкцій. Основні положення роботи можуть бути корисними при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів юридичних вузів і факультетів, а також при викладанні курсів «Актуальні проблеми корпоративного права», «Цивільно-правова відповідальність».

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що дисертація Соколовської Юлії Василівни «Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах» відповідає вимогам, які ставляться до написання кандидатських дисертацій (п. п. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

**Офіційний опонент,  
доктор юридичних наук, професор,  
академік НАПрН України,  
завідувач кафедри цивільного права  
юридичного факультету  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка**



Майданик Р. А.

«20» червня 2019 р.

Підпис в с. 14400  
Вчений секретар НДЧ  
КАРДУЛЬНА Н. В.  
до. об. 2019р.

Підпис проф. Майданика Р. А. посвідчую,

Вчений секретар Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка

